

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

וירא תשע"א

פרשת שבוע

ועוד ברית: ויקח אברהם צאן ובקר, ויתן לאבימלך;
ויכרתו שניהם, ברית

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

אברהם כרת ברית עם אבימלך וצאצאיו לפני עקידת יצחק. רבים מן הפרשנים התלבטו בשאלה מה הביא את אברהם לעשות זאת. הגדיל הרשב"ם וטען כי עקידת יצחק היא עונש על ברית זו. ננסה בדברינו אלה להסביר את פשרה בדרך שונה.

שוב נלקחת אשתו של אברהם, שרה אמנו, על ידי מלך. בפרשת 'לך לך' היא הובאה אל הרמונו של פרעה מלך מצרים ובפרשתנו אל הרמונו של אבימלך מלך פלשתים. לכאורה, מדובר כאן בחזרה נוספת על חטאם של בני האלהים המופיע בסוף פרשת בראשית: "ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובת הנה ויקחו להם נשים מפלשתים... (ו' ב, שם) מפרש רש"י "בני האלהים - בני השרים והשופטים ... מכל אשר בחרו - אף בעולת בעל, אף הזכר והבהמה". עיינו בדברנו לפרשת נח תשס"ט.

בהמשך לדברינו בפרשיות הקודמות, זוהי הפרה חמורה של הברית שנכרתה עם בני נח לאחר המבול, ברית שסימלה הוא ראיית הקשת.

אף על פי כן, כנראה שיש הבדלים רבים בין יחסה של התורה למעשיו של פרעה ובין יחס הכתוב למעשיו של אבימלך. יתכן וזו גם הסיבה לכריתת הברית המופיעה בסוף פרשתנו, כפי שנבאר בהמשך.

לקיחתה של שרה בידי פרעה והחזרתה מתוארים בקיצור רב בפרשת 'לך לך':

"וינהי פבוא אברהם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ... ויקח האשה בית פרעה ... וינגע וקנן את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברהם: ויקרא פרעה לאברהם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא ... ועתה הנה אשתך קח ולך: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו" (י"ב יד-כ). פרעה שנפגע קשה, מנסה לסיים את הפרשה במהירות האפשרית תוך ניתוק כל קשר עם אברהם ועם אנשיו. לעומת זה, הפרשה מתארת בפרוטרוט את השתלשלות המקרה עם אבימלך-מלך פלשתים וההשוואה מגלה רשימה ארוכה של הבדלים.

א. אבימלך זוכה להתגלות ישירה של הקב"ה אליו: "ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה". פרעה לעומתו מבין שהוא צריך לשנות משהו רק בגלל הנגעים הגדולים.

ב. הכתוב מצטט את אבימלך הטוען כלפי מעלה כי הוא צדיק: "ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג" לא זו אף זו, אבימלך זוכה לכך שהכתוב מצטט אותו בטענתו לתום ולנקיון כפיים: "בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת"

ג. הקב"ה מסכים עם טענותיו של אבימלך: "גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו ליי" אבימלך איננו מתכחש לחומרת האירוע. הוא מכנס את עבדיו בדחיפות תוך הכרה והכרזה כי לקיחת שרה היא חטא חמור: "וישפם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא יעשו..."

ה. אברהם הוא זה שמתנצל על הדרך בה בחר: "ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא..."

ו. אבימלך מכיר במעלתו הרוחנית של אברהם ומציע לו ולאשתו הגנה ורשות לגור בבטחה וברחבות בארצו: "ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב..."

ז. אברהם מעדיף את הישיבה בארץ פלשתים על הישיבה בקרב הכנענים בחברון ומתגורר בארצם תקופה ארוכה יותר: "ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים" (כ"א לד ורש"י שם).

כנראה שהבדלים אלה הם שהביאו את אברהם למסקנה כי יש מקום לקשירת קשר של ברית לדורות בינו ובין אבימלך וזרעו. גם בימנו לפני כריתת ברית או חתימת הסכם כדאי לבדוק את רמתו המוסרית של הצד שכנגד.

לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג	לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלב"ע ט' כסלו תשס"ט
---	--

ERETZ HEMDAH

3 Chiya St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' חייא 3 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת משפט "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם"

חוסך שבטו? – חלק ג'

הרב משה ארנרייך

דוד דחף את הנער דניאל, וזה נפגע באוזנו (בנסיבות שתוארו בגליונות הקודמים ואינן מענינו של הדיון בגליון זה). בעקבות הדחיפה, החל דניאל לדמם באוזנו. הדימום נבע מכך שבוע קודם לכן, נותח דניאל לתיקון פגם פנימי באוזן. הדחיפה גרמה לדוד נזק במקום בו נותח, והוא היה זקוק לטיפולים נוספים על מנת לתקן שוב את הנזק שנגרם מחמת המכה. כמובן, בשעת מעשה, דוד לא ידע שדניאל נותח באוזנו שבוע קודם לכן.

בגליונות הקודמים קבע בית הדין שיש לו סמכות לדון בדיני חבלות, וכן שהעובדה שדוד נושא תפקיד חינוכי, אינה פוטרת אותו.

בגליון זה נעסוק בטענת הנתבע שכיוון שהדחיפה שנתן היתה חלשה ולא הייתה אמורה לגרום לנזק שנגרם. הנזק נגרם רק בשל העובדה שדניאל נותח שבוע קודם לכן, ולכן החובל פטור. החובל מוסיף שלא היה עליו להעלות על דעתו דבר שכזה.

האם פטור בטענת אונס?

האם דוד פטור כיון שלא היה עליו לדעת על הניתוח של דניאל, ושמכה קלה תגרום לו לנזק גדול. בגמרא בבא קמא¹ אומר רבא בהתייחס לשומר ממון:

הנותן דינר זהב לאשה ואמר לה: "הזהרי בו של כסף הוא", הזיקתו - משלמת דינר זהב. משום דאמר לה מאי הוה ליך גביה דאזקתיה (= מדוע הזקת אותו?)

כלומר, אפילו הטעיה מצד הבעלים, אינה מהווה טענת פטור מנזיקין, שכן אסור להזיק, ולכן האשה שהזיקה חייבת בתשלום כל שוויו. הוא הדין בנידון דידן – מכיוון שההכאה נעשתה באיסור, מה לי אם רק ציער ובייש בהכאתו, מה לי שגם גרם נזק וריפוי. על כן, אין מקום להיפטר בטענה שאם היה יודע שהזיק יהיה כל כך גדול, לא היה מכה.

אומד בנזקים

הגמרא² קובעת, ש"יש אומד לנזיקין". על פי זה פסקו הרמב"ם והשו"ע³:

הרי שהכה חבירו בצרור קטן שאין בו כדי להזיק או בקיסם של עץ קטן וחבל בו חבלה שאין חפץ זה ראוי לעשותו, הרי זה פטור שנאמר "באבן או באגרופ" (שמות כא, יח) דבר הראוי להזיק ...

לכאורה ניתן לטעון שאם נאמוד את הדחיפה, היא אינה ראויה לגרום לנזק שנגרם לאוזן. אך, בפוסקים מוכח שהאומדן הוא על פי נתוניו האישיים של הניזוק: "שלפעמים הוא חלוש, ויותר הוזק ממכה קטנה וקלה, ממה שיוזק איש גיבור ממכה גדולה"⁴, וכן כתב הרמב"ם⁵: "ואינו דומה חלש המכה את הבריא החזק לבריא חזק המכה חלש או חולה".

בדברי המהרש"ל מפורש טעם הדין, שאומדין בנזיקין:

ואם אמדו הב"ד כל אותם הדברים, ושיערו שאין הוא ראוי כלל לאותו הנזק, אם כן שטן קטרג בשעת הסכנה, ואונס הוא, ופטור.

דהיינו, טעם הפטור הוא שכאשר לפי מכלול הנתונים ובתוכם מצבו האישי של הנחבל, אומד הדברים הוא שהנזק לא אמור היה להגרם, אנו תולים את תוצאת הנזק בכך ש"שטן קטרג בשעת הסכנה". כיוון שלא מייחסים את התוצאה למעשה החובל באופן ישיר מלא, ועל כן פטור החובל מדיני אדם. אך מדברי המהרש"ל מוכח שבמצב בו מכה זו הייתה אמורה לפגוע באיש זה על פי נתוניו האישיים וגם אם גופו חלש, שוב אין סיבה לפטור את המכה. שכן, במצב זה, יחוס תוצאת הנזק לפעולת המזיק, אינה מוטלת בספק.

החלטה בנושא הנדון:

העובדה שהנזק נגרם בשל המצב המיוחד של דניאל, אינה סיבה לפטור את דוד. אף שלא ידע, אין זו טענת אונס להיפטר, שכן לא היה צריך כלל להכותו.

הכרעת הדין

בית הדין העביר לצדדים את ההכרעה העקרונית, על פיה יש מקום לחיוב ממון על פי ההלכה. לאור דברי הרמ"א שעיקר החיוב כיום הוא לפייס את חברו, ועל רקע היקף הנזק, המליץ בית הדין לצדדים להגיע להסכמה על סכום לפיצוי ודברי ריצוי הדדיים.

בתיווך בית הדין, הגיעו הצדדים להסכמה על סכום לתשלום והתנצלות הדדית.

¹ דף ס"ב ע"א

² ב"ק צ"א ע"א

³ רמב"ם ה' חובל פ"א ה"י י"ח; שו"ע סי' ת"כ סעיף כ"ח

⁴ מהרש"ל, ים של שלמה ב"ק פ"ח סי' ל"ח

⁵ הלכות רוצח פרק ג' הלכה ה'.

(מתוך ח"ז)

Paris, France

פריז, צרפת

שבט תשס"ז

הוראת תורה שבעל-פה לבנות

שאלה

מכון אנדרה ורינה נהר קיבל לאחרונה בקשה מטעם בית ספר "יבנה" פריס לארגן תכנית השתלמות או הכשרת מורות בהוראת משנה. מדובר בעשר נשים חרדיות, שלא למדו בצעירותן את הנושא. הן צריכות ללמד אותו בגלל שהוא מופיע במערכת המקצועית הנלמדים בבית ספר "יבנה". הן ניגשו למנהל והסבירו לו שהן צריכות לקבל הכשרה כדי ללמד משנה בכיתות החטיבה והתיכון לבנות. אין להן ידע או מקצוענות בתחום הזה. מכון אנדרה ורינה נהר עיין בבקשה, וגיבש עבורן תכנית לימודים לשנה וחצי. הן יצטרכו קודם כל ללמוד בעצמן את המשניות שילמדו, ואחר-כך ללמוד איך מלמדים משנה. הן אינן משוכנעות שמותר להן ללמד משנה לבנות, לכן הועלתה השאלה המתייחסת להוראת תורה שבעל-פה לנשים בדורנו. באופן כללי, מהי עמדת הפוסקים לגבי היחס לנשים וללימוד תורה בימינו? מה מן התורה מותר ללמד לבת בדורנו?

תשובה

בשאלת לימוד התורה לבנות בימינו, המנהג הוא ללכת אחרי רוב הפוסקים¹ שהתירו, ולא אחר המיעוט שאסרו². בימינו³, מצווה וחובה⁴ ללמד את מורות ישראל גם תורה שבעל-פה⁵ ככל שנדרש⁶, על מנת שילמדו את ילדי ישראל תורה⁷ ויחזקו באהבת תורה, לימוד תורה, קיום המצוות ועבודת ה' שלהם. נשים שחשקה נפשן בלימוד התורה וחפצם בהתחזקות רוחנית – יש לעודדן כמעט לכולי עלמא⁸. גם לחוששים שלא ללמד בנותיהם⁹ תורה, במקום שמלמדים אותן חוכמות אחרות הדורשות מאמץ אינטלקטואלי – יש מקום להתיר שילמדו אותן גם תורה, כולל תורה שבעל-פה¹⁰. נסיים בדבריו של הגר"א ליכטנשטיין¹¹: "לעניין לימוד תורה לנשים יש אספקט נוסף, והוא חובת המשך מסורת ישראל, כמתואר בתורה: 'והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב'. לאשה כמחנכת הדור הבא צריך שיהיה מה להעביר, ולשם זה היא זקוקה הן לידע הן לזיקה נפשית – שתרצה להעביר את המסורת הלאה. לשם כך רצוי להעמיק את הלימוד, שהרי כך בהחלט מתעמקת אף הזיקה הנפשית, האכפתיות, כשלומדים דבר היטב זה מפתח זיקה נפשית".

¹ עיינו לקמן בהערה 3, ועיינו ב"אוצר דינים לאשה ולבתי" (סי' לב הערה ג) בשם הראשון לציון הרב עובדיה יוסף, הרש"ר הירש ("חורב" סי' עה עמ' 345 בפרקי המצוות סעיף ד) ו"אגרות קודש" לרבי מליובאוויטש (ז עמ' רמז).

² "שבט הלוי" (יו"ד סי' קג) ו"אגרות משה" (יו"ד חלק ו סי' קג). ושמענו בשם הרב ראובן אברמן, לשעבר ר"מ ב"מ ב"ב"ב, "כרם ביבנה", ששאל אישית את הגר"מ פינשטיין, וענה לו שאם מלמדים אותן לימודי חול ברמה גבוהה – "לא תהיה כהנת כפונדקאית", ולכן במקרה כזה גם לדעתו מותר ללמדן.

³ כך מקובלנו מפי הכהן הגדול מאחי, בעל ה"חפץ חיים" וה"משנה ברורה" ("ליקוטי הלכות" על מסכת סוטה): "ונראה דכל זה דוקא בזמנים שלפנינו, שכל אחד היה דר במקום אבותיו וקבלת האבות היה חזק מאוד אצל כל אחד ואחד להתנהג בדרך שדרכו אבותיו... היינו יכולים לומר שלא תלמד תורה ותסמוך בהנהגה על אבותיה הישרים. אבל כעת... מצווה רבה ללמד...". לדעתו יש לצרף גם את "אשל אברהם" (הגר"א ניימרק ב"פירות הנושרין" סוטה כ), הגר"ז סורוצקין ("מאזנים למשפט" סי' מב): "ואפילו בתורה שבע"פ מותר ללמדה המסקנה האחרונה בלא קושיות ופירושים [וכל שכן משניות, על פי השכל הישר]. וההיפך מזה בזמנינו, כל מי שאינו מלמד את בתו... הרי הוא כאילו מלמדה ממילא את אותה התיפלות הממלאה עתה את הרחוב", הגר"א וולדינברג ביציץ אליעזר" (ט סי' ג), הרב הראשי לתל אביב הגר"ד הלוי בשו"ת "עשה לך רב" (ב סי' נב). כך גם קיבלנו בעל-פה מפי הרב הראשי לישראל לשעבר הגאון הרב אברהם אלקנה שפירא, והגר"ז סולובייצק כעדות חתנו ראש ישיבת הר עציון הגר"א ליכטנשטיין, אפילו על לימוד סוגיות השי"ס בשקלא וטריא. אמנם הגר"ז גולדברג הסתייג מכך, וטען שאינו רואה סיבה ללמד גם את הסוגיות.

⁴ שנינו במשנה: "אם יש לה זכות – היתה תולה לה... מכאן אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את בתו תורה, שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה. רבי אליעזר אומר: כל המלמד בתו תורה – (כאילו) לומדה תפלות. ר' יהושע אומר: רוצה אשה בקב ותפלות מטי' קבין ופרישות" (סוטה כ ע"א). בגמרא שם מציינו "זכות דמאי? אילימא זכות דתורה... אף תורה מגינה לעולם" (שם כא ע"א). ועוד מציינו בהמשך הסוגיה: "ר' אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות. תפלות ס"ד? אלא אימא: כאילו למדה תפלות. א"ר אבהו: מ"ט דר"א? דכתיב: (משלי ח) 'אני חכמה שכנתי ערמה', כיון שנכנסה חכמה באדם – נכנסה עמו ערמומית. רבי יהושע אומר: רוצה אשה וכו'. מאי קאמר? הכי קאמר: רוצה אשה בקב ותפלות עמו, מתשעת קבין ופרישות" (שם כא ע"ב). ופירש רש"י: "כאילו – שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע. רוצה אשה בקב ותפלות – חפיצה ליזון במזונות מועטין ויהא תפלותה מצוי לה בתשמיש מטי' קבין ופרישות לפרוש מן התיפלות, לפיכך אין טוב שתלמוד תורה".

הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ג מ"ג) חולק על רש"י בהסבר "תפלות", וגם בהסבר "קב ותפלות", ומפרש: "ואמרו למדה תפלות, ענינו כאלו למדה תפלות, והוא השוא ודברי ההבל. וענין דברי ר' יהושע, שהוא אומר כי האשה רצוי לה איש רשע מאנשי ההבל, ואף על פי שיתן לה קב בכל יום למזונותיה יותר מאיש חסיד פרוש מדברים הרעים, ואפילו יתן תשעה קבין בכל יום". עיינו גם במאירי ("בית הבחירה" שם), שמסביר את כל הנושא אחרת. הרמב"ם פסק לכאורה כ"ר אליעזר, ואף החמיר יותר ממנו: "אשה שלמדה תורה – יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוית, וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו לעשותו אין שכרו כשכר המצווה שעשה אלא פחות ממנו, ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת

להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים, כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות – במה דברים אמורים? בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם למדה אינו כמלמדה תפלות" (תלמוד תורה פרק א ה' יג). המקור לכך שאין איסור בתורה שבכתב הוא מפרשת "הקהל", שם המלך קורא בתורה לעיני כל ישראל: הגברים, הנשים והטף, ודרשו חז"ל: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף – אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באין? כדי ליתן שכר למביאייהן" (חגיגה ג ע"א). וכבר תמהו על הרמב"ם, מאין המקור להחמיר גם בתורה שבכתב, שהרי שנינו במפורש "אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקרא" (משנה נדרים פ"ד מ"ג), והגר"א (שו"ע יו"ד רמו סע' ו ס"ק כה) תירץ שהרמב"ם אינו גורס "בנותיו" כיוון שלדעתו לכתחילה לא ילמדן, ויש שהסבירו "לשמוע" ולא ללמוד (ט"ז שו"ע שם ס"ק ד), ועדיין צ"ע. המחבר העתיק את לשון הרמב"ם, אבל הרמ"א במקום הגיה: "ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה. (אגור בשם סמ"ג). ואשה אינה חייבת ללמד את בנה תורה, ומ"מ אם עוזרת לבנה או לבעלה שיעסקו בתורה חולקת שכר בהדיהו (הגהות מיימוני פ"א דת"ת וסמ"ג). משמע שלדעתו גם לפי הרמב"ם והמחבר, מה שצריכה ללמוד כדי לקיים – כגון ענייני אמונה והלכה למעשה – לא רק שמותר לה ללמוד אלא חייבת, כדי לקיים תפקידה כמורה כהלכה. וכשם שחובתה ללמוד הלכות ומוסר לצורך קיומה הרוחני, אם היא נושאת בתפקיד של מחנכת ומורה ולשם מילוי תפקידה היא צריכה ללמד משניות – הרי שיש מקום לומר בהחלט שזה נכלל בחובתה.

⁵ עיינו ב"ספר חסידים" (סי' יג), שהאריך להסביר שכל מה שהאשה צריכה לעבודת ה' שלה היא צריכה ללמוד, ומותר לאביה ללמדה, וממליץ שהאב ילמד את אשתו ובתו. והביא ראייה מהשונמית, שהלכה לשמוע את הדרשות של הנביא אלישע בשבתות ובראשי חודשים. כך גם הסביר את הימצאות הנשים ב"הקהל", ודלא כט"ז (לעיל הערה 2). ה"ספר חסידים" אינו מחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל-פה, אלא שם את הדגש על לימוד הלכות שנצרך גם לנשים, והביא ראייה לכך מנשות הדור של חזקיה מלך יהודה, שידעו הלכות טהרות וקדשים. ובשו"ת "בני בני" (ג סי' יב) טען שכיוון שגם תורה שבעל-פה כבר כתובה, האיסור ללמד בתו תורה שבעל-פה אינו תקף, כי הכול כתורה שבכתב, עיי"ש. ראוי לפי זה שהמשניות הנלמדות בתכנית הלימודים יהיו בנושאים שיחזקו את עבודת ה' ואת שמירת המצוות של התלמידות.

⁶ בשו"ת "בני בני" (שם) האריך להוכיח כי אם יש איסור הוא רק על האב כלפי בתו, ואולי רק על בתו הקטנה קודם שהוברר מה מידת רצינותה. כן דעת שו"ת "מעייני גנים" (הובא ב"תורה תמימה" דברים יא, יט אות מח).

⁷ ב"שו"ע הרב" (הלי' ת"ת פרק א סעיף יד) כלל לא הביא את האיסור לכתחילה לגבי תורה שבכתב, נראה שהכריע שאין כלל איסור ("ציץ אליעזר" שם), וגם לגבי תורה שבעל-פה נימק את הדברים שרוב הנשים אינן רוצות להתלמד, וכן מוציאות את הדברים לדברי הבאי – מה שאי אפשר לומר כלל וכלל לגבי מורות לתורה שבעל-פה, שכל עניינן הוא ללמד את ילדי ישראל תורה. כן מצינו ב"דרישה" (על הטור יו"ד סי' רמו ס"ק טו), שאם למדה מעצמה כבר יצאה מן הרוב הנזכר בראשונים. וכן דייק בשו"ת "עשה לך רב" (שם).

⁸ עיינו בדבריו הארוכים של ה"עלי תמר" על הסוגיה בירושלמי בסוטה, שהביא רשימה ארוכה מאוד של נשים למדניות, מימי מרים ובנות צלפחד דרך ימי השופטים, כגון דבורה הנביאה ויעל (עיינו גם בתרגום יונתן על הפסוק "מנשים באהל תבורך", המסביר אותו על נשים היושבות בבית המדרש ועוסקות בתורה) ועד תקופת האחרונים, כגון אמו של ר' עקיבא איגר. הוא מביא ראייה מהנשים שהגמרא מזכירה, היודעות לקרוא בתורה אלא שאינן עושות זאת מפני כבוד הציבור (מגילה כג) ומדברי התוספתא (כלים ב"מ פ"א ה"ו) המשבחת את דעת ברוריה שחלקה על רבי טרפון, וכן מדברי התוספתא המביאה שחלקה על אחיה בתו של רבי חנניא בן תרדיון וקלסה את רבי יהודה בן בבא (כלים ב"ק פ"ד ה"ז הלכה יז). ובירושלמי (כתובות פ"ה ה"ב) מובא שרבי יהושע בנו של רבי עקיבא נשא אשה על מנת שתלמדו תורה. עוד הביא שם בשם שו"ת התשב"ץ (ג סי' עח) אודות הרבנית אשת הרב רבי יוסף אבי הרב מתיתיה טרייביש מפריז, שתירצה תירוץ וחיידשה חידוש בהסבר דברי חז"ל. גם בשו"ת מהרש"ל סימן כט הביא אודות הרבנית מרים בת הגאון מהור"ר שפירא שלימדה בישיבה הלכה מאחורי וילון לפני בחורים מופלגים. ובשו"ת מהרי"ל נשא ונתן בהלכה עם אשה חכמה (סי' ע סעיף ב, סימן עו בדפוס החדש). גם רבנו פתחיה מרגינשבורג מספר על בתו של ר"ש הלוי בן עלי מבגדד, שהיה ראש הישיבה שם, ובתו הייתה מלמדת דרך חלון את התלמידים. בדורות מאוחרים יותר התפרסמה אשת הסמ"ע כתלמידת חכם, וסבתו של ה"חיות יאיר" זכתה שספרו יקרא על שמה, בגלל חוכמתה. ועוד רבות שהוא מונה אותן בשמן מתקופת האחרונים. נוסף עליהן את האשה החכמה מאבל בית מעכה שלימדה את יואב בן צרויה פרק בהלכות מוסר, ודבריה נפסקו להלכה על-ידי הירושלמי והרמב"ם.

⁹ עיינו לעיל בהערה 2.

¹⁰ כדברי הגר"ח"ד הלוי, רבה של תל-אביב (שם בסוף דבריו): "אבל בזמנינו, שלומדות לימודים כלליים בכל הרצינות הראויה, למה יגרעו דברי תורה?" ועיינו לעיל בהערה 2 עדות גם על דעתו של הגר"מ פינשטיין בנדון.

¹¹ הובאו בספר "האשה וחינוכה" (עמ' 158-159).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך
הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית